

2022

A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben

„Tabut feszeget és méhkasba nyúl, aki a kisebbségben élő magyarok nyelvét kutatja a XX. század utolsó évtizedében (...), mert a magyar nyelv tudomány a Trianont követő hét évtizedben a kétnyelvűségbe került kisebbségi magyarok nyelvhasználatát nemigen vizsgálta tudományos objektivitással” – írta Kontra Miklós (1998: 13) *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című könyvsorozat első kötetének sorozatszerkesztői előszavában.

A rendszerváltásig a magyar–magyar kapcsolatok esetlegesek voltak, főként egyéni személyes viszonyon alapultak, s ez alól a tudományos együttműködés sem lehetett kivétel. A magyarországi és határon túli magyar nyelvészek közötti szervezett és rendszeres kapcsolattartás fórumát az 1988-ban indult Élőnyelvi Konferenciák sorozata indította; a tanácskozások többségén elhangzott előadásokból kötetek sora jelent meg. A 21. Élőnyelvi Konferenciára a tervek szerint 2020 őszén került volna sor, de a koronavírus-járvány okozta korlátozások miatt csak egy évvel később, 2021. november 4-5-én került sor a rendezvényre, hibrid formában, Beregszászon. A konferencia központi témája *a határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben volt*. A nagy népszerűségnek örvendő tanácskozáson 13 különböző országból 70 előadó mutatta be saját kutatási eredményeit.

Jelen kötetben 17 tanulmány kapott helyet, melyek a konferencián elhangzott előadások alapján készültek, a további beérkezett anyagokat pedig az *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, I. évfolyam, 1-2. számában találhatják meg az érdeklődők. Bízunk abban, hogy ha terjedelmében szerényebben is, de tartalmában ez a kötet is méltón illeszkedik az eddig megjelent impozáns ÉK-kötetek sorába.

ISBN 978-615-81834-7-5

9 786158 183475

A HATÁR MINT KONVERGÁLÓ ÉS DIVERGÁLÓ TÉNYEZŐ A NYELVBEN

Szerkesztette:

Karmacsi Zoltán
Márku Anita
Máté Réka

**A HATÁR MINT KONVERGÁLÓ ÉS
DIVERGÁLÓ TÉNYEZŐ A NYELVBEN**

Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

A HATÁR MINT KONVERGÁLÓ ÉS DIVERGÁLÓ TÉNYEZŐ A NYELVBEN

Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról

Szerkesztette:

Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka

Termini Egyesület
Törökbálint, 2022

Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka szerk.: A HATÁR MINT KONVERGÁLÓ ÉS DIVERGÁLÓ TÉNYEZŐ A NYELVBEN. Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról. Törökbálint: Termini Egyesület, 2022.

A rendszerváltásig a magyar–magyar kapcsolatok esetlegesek voltak, főként egyéni személyes viszonyon alapultak, s ez alól a tudományos együttműködés sem lehetett kivétel. A magyarországi és határon túli magyar nyelvészek közötti szervezett és rendszeres kapcsolattartás fórumát az 1988-ban indult Élőnyelvi Konferenciák sorozata indította; a tanácskozások többségén elhangzott előadásokból kötetek sora jelent meg. 2021-ben a 21. tanácskozást a 20 éves jubileumát ünneplő Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont szervezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékével közösen Beregszászon, hibrid formában.

A kötet a konferencia előadásaiból készült lektorált tanulmányokból közöl válogatást.

LEKTORÁLTA:

Bárány Erzsébet, Bányi Szilvia, Benő Attila, Brenzovics László, Cserniczkó István, Dudics Katalin, Erőss Ágnes, Fóris Ágota, Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Kolláth Anna, Kontra Miklós, Lechner Ilona, Márku Anita, Nádor Orsolya, Navracsics Judit, Parapatics Andrea, Presinszky Károly, Sándor Klára, Schmidt Ildikó, Szoták Szilvia, Tódor Erika-Mária, Vanco Ildikó

A kiadvány megjelenését a *MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA* támogatja.

Tördelés: Máté Réka

Borító: Márku Anita,

Fotó: <https://pixabay.com/>

ISBN 978-615-81834-7-5

© A szerzők, 2022

© A szerkesztők, 2022

Tartalom

Előszó	7
<i>Barabás Blanka, Bartha Csilla, Bodó Csanád, Fazakas Noémi, Heltai János Imre, Gáspár Judit, Jánk István, Lajos Veronika, Molnár Csikós László, Schmidt Ildikó, Szabó Gergely, Vukov Raffai Éva</i> Hol vannak a kutatás határai? Világkávézó a részvételi szociolingvisztikáról.....	12
<i>Benő Attila</i> Magyar nyelvváltozatok a Kárpát-medencében. A nyelvi határtalanítás eredményei és további feladatai	27
<i>Biró Enikő</i> Kisvállalkozások online nyelvitájképe: kétnyelvűség, többnyelvűség a piacon	52
<i>Bodó Csanád, Fazakas Noémi, Lajos Veronika</i> Részvételi szociolingvisztika.....	68
<i>Borbély Anna</i> Szociolingvisztikai differenciáció: társalgás a magyar-román határ két oldalán élő beszélők között.....	82
<i>Kocsis Zsuzsanna, Krizsai Fruzsina, Szabó Gergely, Bodó Csanád, Vargha Fruzsina Sára</i> Civilek a nyelv térbeli változatosságáról szóló tudás létrehozásában	101
<i>Kolláth Anna</i> A Termini-szótár muravidéki korpusza és az iskola nyelve.....	119
<i>Lehocki-Samardžić Anna, Szoták Szilvia</i> Oktatási terminusok és oktatási rendszerek: avagy mi konvergál, és mi divergál?.....	133

<i>Schmidt Ildikó</i>	
Kétnyelvű gyermekek beszéde mint az élőnyelv egy változata	143
<i>Sinkovics Balázs</i>	
A szegedi beszéd és változatai a SZÖSZI-ben.....	153
<i>Szabó T. Annamária Ulla</i>	
Szubstandard változatok származásnyelvi beszélők nyelvi repertoárjában	163
<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>	
Elválasztó határ, hajlékony és átalakuló nyelv. Magyar reformátusok szláv nyelvi közegben 1944 után	179
<i>Tuska Tünde</i>	
A szlovák irodalmi nyelv és a csabai szlovák nyelvjárás viszonya a Čabiansky kalendár cikkeinek tükrében	198
<i>Varga Éva Katalin, Márton Emese, Indig Balázs, Sárközi-Lindner Zsófia, Palkó Gábor</i>	
A koronavírus-járvány terminológiájának korpuszalapú vizsgálata erdélyi és anyaországi hírportálok alapján	222
<i>Vargha Fruzsina Sára</i>	
Vélt határok és valós törésvonalak a nyelvjárási kontinuumban.....	232
<i>Vermekei Boglárka</i>	
Élőnyelvi korpuszinformált tananyagok a MID oktatásában	254
<i>Vörös Ferenc</i>	
Melyik maradjon: a hit vagy a nyelv? A hitélet nyelvmegtartó szerepéről és a felsőőri református beszélőközösség ezredforduló utáni választójáról	269
<i>A kötet szerzői.....</i>	287

Elválasztó határ, hajlékony és átalakuló nyelv

Magyar reformátusok szláv nyelvi közegben 1944 után

1. Bevezetés

A második világháború vége felé, 1944 őszén, a kárpátaljai síkságon élő magyar reformátusok egy emberöltőn belül immár másodszor találták magukat szláv nyelven adminisztráló területen. Aztán az 1946 januárjában rögzített új politikai határ ott is hagyta őket, s újra elválasztotta egyházközségeiket a Magyar Református Egyháztól és az anyanyelvi közigazgatástól.

Ez a második el- vagy leválasztottság azonban sok mindenben különbözött a csehszlovák időszak húsz éve alatt megéltétől. Elsősorban az orosz nyelven adminisztráló szovjet birodalomban nem latin, hanem cirill karaktereket használtak, amely megnehezítette az új államhatalom *megértését*, még ha sok szó és kifejezés volt ismerős a nyugati szláv cseh- vagy szlovák nyelvből. Másodsorban, bár az első Csehszlovák Köztársaság nem hirdette magát sem ateistának, sem vallásellenesnek, mégis többször és többféle úton-módon fellépett a helyi reformátusok ellen (Peyer-Müller, 1994, 69. o.). A szovjet államban ezzel szemben az ateizmus hivatalos ideológia volt, de nem deklarálta az állam ateista voltát,¹ annak ellenére, hogy a vidék bekebelezése után azonnal kiterjesztette Kárpátaljára Szovjet-Oroszország Népbiztosai Tanácsának 1918. január 20-án (február 2.) kelt dekrétumát a lelkiismereti szabadságról, az egyházi és vallási közösségekről. E törvény szerint a vallási közösségek a társadalmi szervezetekkel voltak egyenértékűek, semmilyen tulajdonnal nem rendelkezhetek (Декреты, 1957, 373–374. o.), sőt minden addigi egyházi vagyon állami- vagy köztulajdonba került. A jogi személy státuszának elvesztése mellett anyagi támogatásban sem részesülhettek, míg a csehszlovák államhatalom (igaz kilenc év után) mégiscsak adott állami dotációt a reformátusoknak is (Peyer-Müller, 1994, 272. o.). Az egyházi ingatlanok, templomok, oktatási-, szociális-, kulturális intézmények azonnali elvesztése valójában oly mértékben

¹ Mint ahogyan tette azt Albánia 1967-ben, ahol halál és/vagy börtönbüntetés járt a vallási szertartásokért, illetve az azon történő részvételért.

ellehetetlenítette a református közösségeket, hogy a nyelvi közegváltás ehhez képest (egy idő után) csak másodlagossá vált. Mindeközben a szovjet birodalmi bürokrácia igazából nem tudott mit kezdeni az addig szinte ismeretlen felekezetű és nyelvű reformátussággal.

Az általunk elvégzett kutatás során az 1946 és 1947 júliusa közötti időszakból fennmaradt 68 korabeli, levéltári dokumentumot használtuk forrásként. Ezen írott kútfők nyelvi megoszlása a következőképpen alakult: alapvetően 37 magyar és 31 orosz nyelvű, amelyek közül azonban sokukra a kevert nyelvi- és betűhasználat jellemző. Vizsgálatunk során a Magyar Református Egyháztesttől 1944 őszén újra államhatárral elválasztott, s ismételten szláv nyelvi közegbe került kárpátaljai reformátusok szemszögéből a következő kérdésekre kerestük a választ: okozott-e nyelvi problémát az új államhatalommal történő kapcsolatfelvétel? Megjelent-e ez a korabeli dokumentumok szövegében? Megosztotta-e magukat a reformátusokat a szláv (orosz, ukrán) nyelv tudása vagy nem tudása? Vizsgáltuk még azt is, hogy a fennmaradt írott szövegekben milyen írásmódot használtak, milyen volt a terminológiahasználatuk, megnyilvánult-e a földrajzi tér és topográfiai helyszínek nevének keveredése a szövegekben, okozott-e eltérő fogalmi értelmezést a magyar és az orosz/ukrán nyelven történő kommunikáció, esetleg a nyelvi másság magában hordozta-e a tartalmi értelem változását is?

2. A témát érintő történelmi tér és idő

2.1. Sajátos történelmi tér

A tér, ahol az általunk vizsgált esemény zajlott, sajátos vidéken található, mivel igazi határterület volt akkor is (Labbé, 2019, 162. o.), s ahol nem csak felekezeti, nyelvi és politikai rendszerek érintkeztek a 20. században egymást váltó államalakulatokban, hanem már azt megelőzően is. Akár nevezhetjük *senki földjének* is, amit valójában figyelmen kívül hagytak a történelmi kutatások bonyolultsága miatt (Тернер, 2011, 13. o.). Lakossága nyelvi, etnikailag és felekezetiileg már évszázadok óta sokszínű volt. A helyi reformátusok 1944-ben másodszor kerültek szláv államnyelvi közegbe, azonban nem csak a nyugati és keleti szláv nyelvek közötti különbség okozott gondot. Ugyanis miután 1944 októberében a szovjet hadsereg beözönlött Kárpátaljára, bár nem fogadta polgári ellenállás, mégis az etnikailag és felekezetiileg egyaránt kevert birodalmi perifériává vált területen november végétől tömeges deportálások zajlottak. Már rég nem tartható az az álláspont, miszerint ezek a deportálások transzfer jellegűek lettek volna. Brubakerék jogos megállapítása, miszerint az 1945 utáni német-lengyel-magyar-csehszlovák lakosságcsere, kitelepítések és/vagy kiűzések eufemisztikusan transzfernek történő nevezése nem változtatott magán a tényen, hogy a háború utáni rendezés központi célja a nemzeti homogenitás elérése, a terület és kultúra szorosabb megfeleltetése volt (Brubaker

et all, 2011, 52–53. o.). Jelen esetben (Kárpátalján) ez faji, etnikai (magyar és német) és nemi (férfilekosság) alapú válogatás utáni elhurcolást jelentett. S akár a náci zsidódeportálások, ez is az etnikai és faji (szláv) homogenitás elérését célozta meg, hisz kivonta a régióból a (18–50 év közötti) nemzőképes férfilekosságot és (a szovjet hadsereg közreműködésével) a szovjet birodalom különböző kényszermunkatáborába hurcolta. Ez azért is volt *furcsa*, mert hogy a vidék 1944-ben *nem lett a Szovjetunió része*, hanem 1944. október 28. és 1946. január 22. közötti időszakban egy átmeneti államalakulat, *Kárpátontúli Ukrajna* működött a területen. Az új hatalom pedig (a szovjet hadsereg valós támogatásával) már 1944. november 26-án kinyilvánította Szovjet-Ukrajnához (vagyis közvetve a Szovjetunióhoz) történő csatlakozását, s ideológiájában is utóbbi ateista irányultságát követte. Ennek okán szinte azonnal elkezdte a vidék történelmi egyházainak visszaszorítását.

2.2. Új történelmi idő, új hatalom, új nyelv(ek)

A szovjet hadsereget 1944 őszén megelőzte hírneve, így több lelkész és egyházi előljáró is elmenekült szolgálati helyéről a visszavonuló magyar csapatokkal együtt. A források 25 református lelkész és/vagy segédlelkész szolgálati helyelhagyását támasztják alá, köztük az ugocsai és ungi esperesét is (Fodor, 2017, 99. o.). Ezek az elmenekülések fellazították a református egyházszervezet kötelékét, amely ugyan papíron még létezett, valójában 1946 tavaszáig nem lépett hivatalosan semmit. Ugyanakkor a fent említett deportálás a református hívek számának radikális csökkenését okozta, mivel „az internálás és kényszermunkára történő besorozás átlagosan a gyülekezetek 20–25%-át vitte el” (MRE ZSL, 1947/1726, 1. o.) A deportálások idején a történelmi egyházak papjait azonban nem vitték el, akik véletlenül bekerültek a listába, azok zömét a lakhelyükről hazaküldték. Az ugocsai esperesi hivatalt az egyházmegyei főjegyző, Lajos Sándor fancsikai lelkész, az ungit pedig a szürtei lelkész, Gencsy Béla vette át. Egyedül Bary Gyula beregi esperes, maradt a helyén, aki viszont az 1938-as csehszlovák-magyar hatalomváltás idejében a csehszlovák karhatalomtól elszenvedett fizikai atrocitások következtében súlyos egészségügyi gondokkal küzdött (vö. Szamborovszkyné Nagy, 2020, 167–170. o.).

A helyben maradtak az új hatalomból azt már nagyon hamar megtapasztalták, hogy annak nyelve keleti szláv lesz. Ez az 1944 novemberi tömeges deportálások idején egyértelműen kiderült, miszerint akik nem beszéltek ukránul vagy oroszul, de magukat nem magyarnak vallották, azokat elengedték a gyűjtőpontokról (Molnár D., 2015, 95–97. o.). A miniállamként működő Kárpátontúli Ukrajna területén napvilágot látott rendelkezések pedig egyszer orosz nyelven, máskor meg ukránul jelentek meg, akár a közterek átnevezett listái (Cserniczkó, 2013, 193–196. o.). Ebből kiindulva, nem lehet csodálkozni azon sem, hogy a református lelkészek és egyházi tisztviselők is ilyen vegyes nyelven folyamodtak az új államhatalomhoz. Előfordult, hogy egy szövegen belül is keveredtek a két szláv nyelv szavai, fogalmai.

Ilyen volt például az ungvári lelkész által 1945 nyarán a területi vallásügyi meghatalmazottnak címzett beszámoló is (lásd 1. kép). A kézzel írt feljegyzésben legtöbbször az ukránra jellemző „i” betűt használta a hang jelölésére, ám a szó maga mégis orosz volt, pl.: образование szót az освіта helyett, vagy a nemzetiség rovatba (amit народність szóval jelölt) az orosz венгерска szót használta, de ukrán végződéssel, az ukrán угорська szó helyett. A korszakban nem kirívó esetként, a dokumentum azonban az a csehszlovák időből maradt cseh-magyar kétnyelvű egyházközségi pecséttel van ellátva.

1. kép. Részlet az ungvári lelkész 1945. augusztus 4-i feljegyzéséből

№	місто и рік народження	заквіт	освіта	католицтво	місто перебування
1)	Ручка Зімірняк 18. 12. 1904 Сайко с/р. В. Копушани	90% свідчення католик	освіта на вищій шкільній теологічній шкільній шкільній	венгерська	Тереблещи на Кеміні 2. 5
2)	Генци Анісина 5. 12. 1911 Товстий с/р. Тарнава	католик	- " -	- " -	- " -
3)	Колга Тарнава 12. 5. 1912 Костел с/р. В. Копушани	унг. релігія католик	- " -	- " -	- " -

Ужгород 4. VIII. 1945.

Ужгород
УНГРОД
УНГРОД

Н. С. Ручка

Forrás: ДАЗО/1, 4. lap.

3. Kapcsolatfelvétel a reformátusok és az államhatalom között

A kérdés – mármint ki vette fel és mikor a közvetlen kapcsolatot a másikkal – mind a mai napi vitatott, ugyanis az eddig ismert és az általunk feltárt korabeli dokumentumokból ambivalens kép bontakozik ki. Amit eddig tudunk: 1946 februárjának végén (vagy márciusának elején) Kárpátalján járt az USZSZK Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa (VKÜТ) élén álló Petro Viljhovij, s látogatásának célja az újonnan létrehozott közigazgatási egységben történő tájékozódás, illetve a megfelelő ember kiválasztása volt a vidék vallásügyi megbízotti tisztségre. Először Ungváron tárgyalt a helyi pártvezetéssel, majd ellátogatott Munkácsra is, ahol megbeszélést folytatott Kovács József református és ifj. Stumpf Jenő baptista lelkészekkel (ДАЗО/2, 4. lap). A találkozó valós lejátszódását két különböző forrás is rögzítette:

az egyik egy korabeli, de névtelen szerző által feljegyzett *Jelentés* (MRE ZSL, 1947/1726), a másik forrás Horkay Barna néhai lelkész későbbi visszaemlékezése (Horkay, 1998, 111. o.).

Mindkét forrás szerint, a kárpátaljai reformátusok részéről, 1946 tavaszán a szovjet állami vallásügyi meghatalmazottal legelőször a Keleti Baráti Kör lelkészei találkoztak és nem a református egyház elöljárói. Persze, felmerül a kérdés, hogyan jutott el a kijevi *vendég* Munkácsra? És miért épp a baptista és a református lelkészekkel találkozott? A folyamatokat kutatva, több releváns válasz is lehetséges. Talán azért a baptistákkal, mert a Szovjetunióban akkor csak az evangéliumi keresztény-baptisták (EKB) szervezete volt államilag elismerve a protestáns felekezetek közül, s így közismertnek számítottak, tehát velük lehetett már hivatalosan tárgyalni. És miért pont Munkácson találkoztak? Ennek viszont egyértelmű oka volt, ugyanis a moszkvai központú Evangéliumi Keresztény-baptisták Össz-szövetségi Tanácsa (EKBÖT) már 1946 elején készült arra, hogy rendezzék a Kárpátalján működő baptista gyülekezetek helyzetét, természetesen beolvastva őket saját szervezetükbe. A baptisták főpresbitere a vidéken ekkor ifj. Stumpf Jenő volt, aki segítőül maga mellé vette a cseh, orosz, ukrán és magyar nyelveket egyaránt jól bíró Kovács Ferencet. A főpresbiter helyettese Petro Szemenovics helyi ukrán/ruszin ember (ДІАЗО/3, 8. lap), a baptisták kárpátaljai körzeti központja pedig Munkács városa volt. Az EKBÖT vezetősége úgy vélte, hogy ifj. Stumpf Jenő továbbra is maradhat a kárpátaljai baptisták vezetője. Tehát ezért látogatott el személyesen a kijevi hivatalvezető Munkácsra. Stumpf pedig meghívta a találkozóra Kovács József református lelkész kollégáját és az épp nála tartózkodó KBK-tagokat is (Jelentés, 3.o.). A tárgyalás tolmácsa a fent említett Kovács Ferenc volt (ДІАЗО/3, 8. lap).

Ezen a találkozón a kijevi hivatalvezető a társaságban tartózkodó református lelkészeknek feltette a kérdést, miszerint: „...magukra nézve jogérvényesnek melyik kormányt tekintik a szovjet kormányt-e, vagy a magyar kormányt?” A jelenlévők válasza ez volt: „A Szentírás alapján állva minden hívő református lelképásztor engedelmeskedni köteles a felsőbb hatalmasságoknak, akiket Isten fölébük rendelt. Így a magyar református lelképásztorok a bekövetkezett változást látva és annak minden következményét levonva nem tehetnek mást, minthogy maguk fölött jogérvényesnek a szovjet kormányt tekintsék.” (Jelentés, 3.o.). Vagyis a hivatalvezető személyében az államhatalom minden lehetőséget kihasználta, hogy autoritásának felsőbbségét kinyilatkoztassa, elismertesse. Az akkor ott tartózkodó református lelkészek pedig kinyilatkoztatták lojalitásukat az új hatalommal szemben.

Ám ez a találkozó mégsem lett a reformátusok és az államhatalom közötti hivatalos kapcsolatfelvétel precedense. Azt az államhatalom részéről (a kinevezését

véglegesen még meg sem kapott)² Szergij Ljamine-Agafonov tette meg 1946 júniusában, mikor hivatalos levelében kérte a három református egyházmegye vezetőjét, hogy terjesszék be az esperesi kerületükben tevékenykedő lelkészek névsorát. Vagyis az állami szervek kezdeményeztek és a református egyház akkori vezetőit keresték meg. A kimenő levél orosz nyelvű volt, a válaszként beküldött listák közül Lajos Sándor máramaros-ugocsai esperes magyarul (ДАЗО/1, 9–10. lap) és ukránul (Uo., 2–3. lap) is beküldte, kézzel írt formában. Gencsy Béla ungi esperes beszámolója csak magyar nyelvű volt (Uo., 11. lap), ahogyan a Beregi Egyházmegyéből küldött adatok is (Uo., 5–6. lap). A magyar nyelvű leveleket aztán a VKÜT ungvári hivatalában ukránra fordították (Uo., 7–8., 13. lap). Ezek a beszámolók voltak a református felekezet és az új államhatalom szerve közötti kommunikáció első nyomon követhető dokumentumai.

4. Nyelvi határok, átmenetek és keveredések

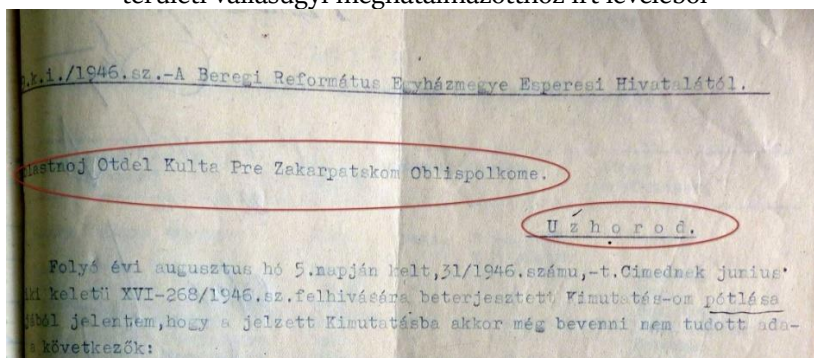
4.1. A reformátusok és az állami szervek közötti kommunikáció nyelve(i)

A téma vizsgálata során felmerült, mennyire volt elfogadott a fenti történetben már többször megnyilvánuló nyelvi heterogenitás a hivatal és a reformátusok közötti kapcsolattartásban? Egyértelmű és minden kétséget kizáró választ a kutatás jelen idejében erre a kérdésre nem tudunk adni. Az azonban a korabeli hivatali dokumentációból kiderül, hogy az újdonsült kárpátaljai VKÜT hivatalnokok első megbízatása az volt, hogy mihamarabb legyenek tisztában a terület történetével és néprajzával, hogy megértsék annak vallási mozgalmait. Sőt, Viljhovij a *helyi beszélt nyelvek elsajátítására bízta őket*, mert – ahogyan a kijevei felettes fogalmazott – nagyban segíti majd munkájukat (ДАЗО/4, 2. lap). Azonban arról, hogy Ljamine-Agafonov megfogadta-e felettese tanácsát, az írott források hallgatnak (vagy inkább nem beszélnek), ugyanis a hivatali dokumentációt a VKÜT orosz nyelven vezette, s ezen a nyelven zajlott a különböző szintű instanciák közötti kapcsolattartás is. És bár az egyértelműen igazolt, hogy Ljamine-Agafonov helyi szláv ember volt, arról egyetlen forrásból sem értesülhettünk, hogy tudott, értett-e magyarul. Az azonban ismert (többször közvetve, néha közvetlenül is), hogy a reformátusokkal lezajlott találkozásokon mindig tolmács segítségével kommunikáltak egymással.

Azonban a reformátusoktól a VKÜT területi hivatalának címzett és küldött levelek, folyamodványok, beszámolók egészen 1949-ig igencsak változatos nyelven íródtak. Ilyen volt például Bary Gyula beregi esperes 1946. október 14.-i keltezésű levele, amely alapján magyar, de a latin betűs szövegben vegyes (szláv) szavak keverednek (lásd 2. kép).

² Ljamine-Agafonov 1946 októberében kapta meg végleges kinevezését a Kárpátontúli Területi Tanács Végrehajtó Bizottságától, mint a VKÜT kárpátaljai területi meghatalmazottja.

2. kép. Részlet Bary Gyula a Beregi Egyházmegye esperesének a Kárpátontúli területi vallásügyi meghatalmazotthoz írt leveléből

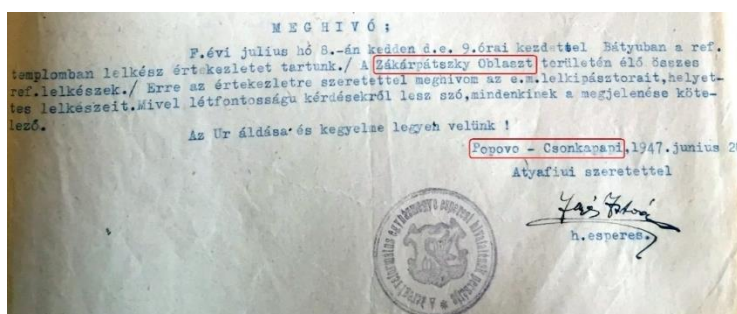

Forrás: DA30/5, 12. lap.

Ahogy a pirossal körberajzolt szöveg mutatja, az elsőben egyértelműen ukrán szavakat latin betűs átíratban használt, amely a Kárpátontúli Végrehajtó Bizottsága keretein belül működő VKÜT helyi osztályának lett címezve. Az azt követő kiemelésben szereplő topográfiai helyszín megnevezése ugyan szláv (Užhorod), de se nem orosz, se nem ukrán, hanem Ungvár városának a csehszlovák időben használt megnevezése latin betűvel. Vagyis ennek a levélnek a fejlécében három nyelv (magyar-ukrán-cseh) is keveredik, miközben az írásmód végig latin betűs maradt. Ehhez szolgál háttér-információként az a tájékoztatás, hogy a szöveg írója (Bary Gyula) lelkeszi tevékenységének zöme a csehszlovák időszakra esett, tehát valamennyit biztosan tudott csehül és/vagy szlovákul (erről bővebben lásd: Szambo-rovszkyné Nagy, 2020, 159-167. o.).

A nyelvek és karakterek keveredésének egy másik kombinációja egy 1947. június 28-i dokumentum, ahol ugyancsak vegyes nyelvű szöveget látunk latin betűvel és kétnyelvű topográfiai megnevezéssel (lásd 3. kép).

3. kép. Részlet Illyés István, a Beregi Egyházmegye helyettes esperesének körleveléből

Forrás: DA30/6, 22. lap.

A fenti szöveg sajátossága, hogy a közigazgatási egység (Закарпатська область/ Zakarpatszka oblaszty/Kárpátontúli terület) megnevezése latin betűkkel, de ukrán kiejtéssel van leírva, illetve a keltezésnél először az átnevezett orosz/ukrán településnevet használta (Popovo), de utána odaírta az eredeti magyar nevét is a falunak – Csonkapapi.

Sajátos példája az egyértelműen elkülönülő nyelvi és szövegi tagolásnak a Gencsy Béla 1946-os levele (lásd 4. kép), ahol a szöveg és az aláírás latin betűs, ám a keltezés már cirill karakterű és szórendű. Maga a táblázati szöveg a lelkészi neveknél magyar nyelvű, ám a települések megnevezésénél már keverednek a nyelvek: van, amelyik magyarul szerepel, mint Minaj, vagy Törökbecse; és van, amelyik csehül (Užhorod) vagy oroszul/ukránul (Popovo), de latin betűs átíratban.

4. kép. Részlet Gencsy Béla ungi esperes 1946. július 15-i betérjesztéséből

Táncsy Gyula, Zsolnai	Popovo E.O. 1900. IV. 30.	-	-	Minaj	Popovo
Török György, György	Törökbecse Zakarpatszka 1913. VI. 5.	-	-	Uzhorod	Uzhorod
Török Zoltán, György	Popovo E.O. 1916. VII. 21.	-	-	Popovo	Popovo
Gönczy Miklós, Zsolnai	Uzhorod E.O. 1911. II. 18.	-	-	Uzhorod	Uzhorod
Jászka György, Kékes	Uzhorod E.O. 1906.	-	-	-	-
Hafan Miklós, Tardos	H. Salomon E.O. 1915. III. 7.	-	-	Uzhorod	Uzhorod
Bán Zoltán, Zsolnai	Popovo E.O. 1912.	-	-	Salofa	Salofa

Ужгород, 15. VII. 1946.

Gencsy Béla
ref. esperes

Forrás: ДА30/5, 11. lap.

A következő forrás egy évvel későbbi (lásd 5. kép), ám abban ugyan olyan kevert a terminológia és nyelvhasználat, mint az előzőben: az ország megnevezése (Szovjetunió) már cirill karakterű rövidítéssel van jelölve (СССР), a településnév azonban továbbra is csehül (Užhorod). Ami viszont itt tűnik fel először, az a tisztségmegnevezés: a dokumentum bal felső sarkában latin betűvel, de szláv szóval jelölve (sztarzsi), míg a jobb alsóban, a név alatt magyarul (területi megbízott).

5. kép. Bary Gyula 1947. június 14-i levele Ljamin-Agafonovhoz

Református Egyhási
 Területi Megbizott
 Sztársai.
 1947. június 14.
 10/1947.sz.
 Gyebereg.-

L. A g a f o n o v urnak, -a CCCP. vallásügyi meg-
 hatalmazottjának.

U Z H O R O D

Jelentem, hogy a f. évi 49. számú felhívásában kért adatok beszoelgtatását, - mivel azok beszerzésében némi akadályok merültek fel, - csak június hó 24-én tudom teljesíteni. -
 Egyttal mély sajnálkozásom kifejezése mellett közlöm, hogy a baptista egyház megbizottjával tervbe vett megbeszélést ezuttal nem sikerült előkészíteni és ez az ő mostani itt tartózkodása alatt nem valósulhat meg. - Abban a reményben, hogy egy másik eljövetelekor szerencsénk lesz gondolatainkat kicserélni, kérem részére egy a magam, mint az itteni református egyház szives üdvözlétének átadását. -

Tisztelettel:
 Bary Gyula
 ref. lelkipásztor,
 területi megbizott. -

Forrás: ДАЗО/6, 14. lap.

A 6. képen látható dokumentummal átléptünk a topográfiai megnevezések korabeli használatának sokszínű megjelenítéséhez, ugyanis a forrásokban igencsak változatos formában kerültek használatra magának a vidéknek, településeinek, illetve az új államhatalomnak a nevei. Alábbi szövegben a Szovjetunió megnevezése egyszer egybeírva, majd kicsit lejjebb kötőjellel elválasztva is megtalálható. A terület közigazgatási központja viszont magyarul szerepel (Ungvár), míg a vidék Kárpátaljai tartomány formában.

6. kép. Részlet egy 1947. június 27-i keltezésű Moszkvába küldött levélből

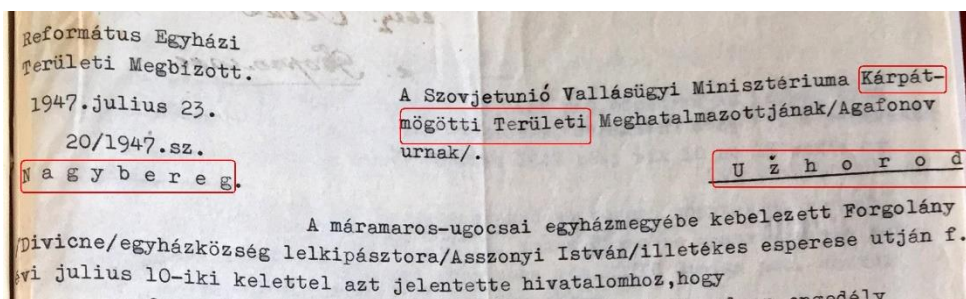
A Szovjetunió Vallásügyi Miniszeri Tanácsának
 Meghatalmazottja
 Ungvár.

Alulírottak, mint a Kárpátaljai tartomány^{magyar} református egyházainak lelkipásztori epennel képviselőtestületének, hogy hajlandó legyenek együttműködni a Szovjet-Unió evangéliumi - keresztény - baptistákkal, amit Tudomására

Forrás: ДАЗО/6, 19. lap.

Az alábbi szövegben (lásd 7. kép) viszont, amelynek keltezése csupán egy hónappal későbbi a fenténél. Újabb variáció tűnik fel a vidék megnevezésére, a *Kárpátmögötti Terület*; miközben a közigazgatási központ újra csehül (Užhorod), a keltezés helye pedig magyarul szerepel (Nagybereg).

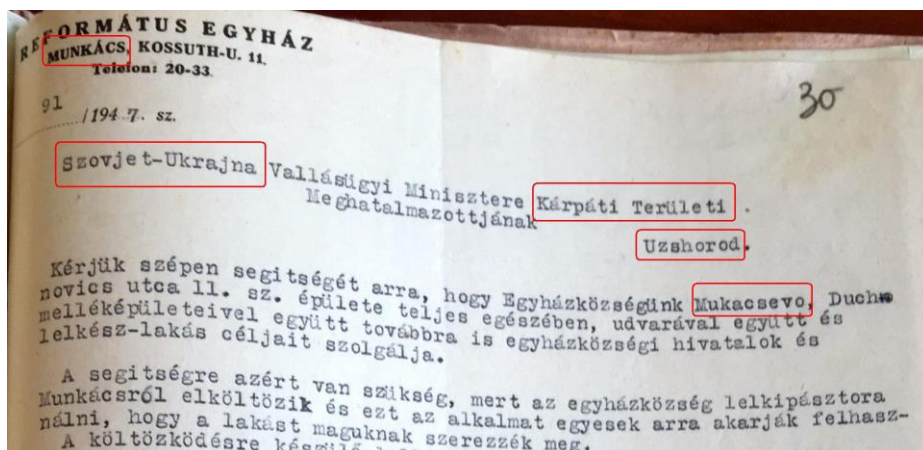
7. kép. Részlet egy 1947. július 23-i keltezésű levélből

Forrás: ДАЗО/6, 33. lap.

Az ugyanabban a hónapban íródott alábbi szövegben (lásd 8. kép) halmozott keveredés látható, ugyanis a vidék megnevezésének fordítási értelmezése (Закарпатська область) itt *Kárpáti Terület*ként jelenik meg, a közigazgatási központ már ukrán kiejtéssel, de latin betűkkel (Uzshorod), az államformáció ukrán (Радянська Україна) nevét lefordították magyarra (Szovjet-Ukrajna), míg a levél keltezésének helyét két formában is szerepeltetik: magyarul (Munkács) és oroszul (Mukacsevo), de latin betűkkel írva.

8. kép. Részlet egy 1947. július 12-i keltezésű levélből

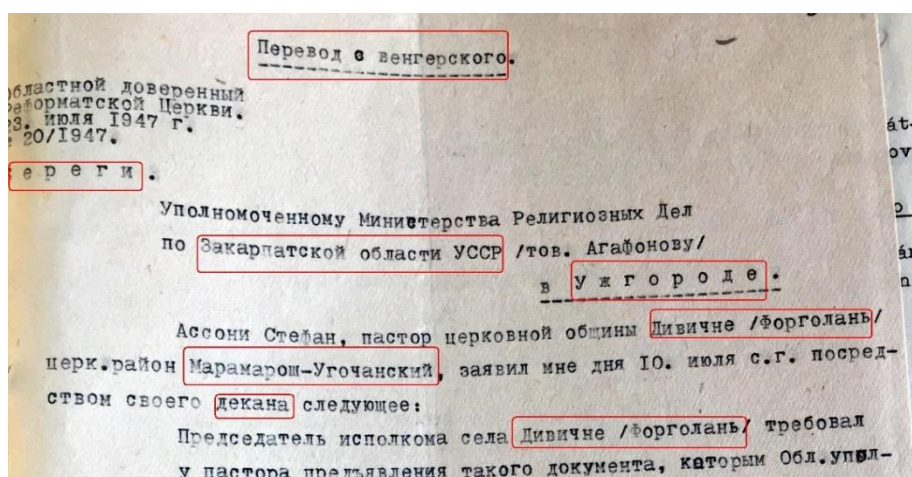

Forrás: ДАЗО/6, 30. lap.

4.2. A szövegek fordítási, tartalmi és/vagy értelmezési különbségei

A fent felhozott szövegi példák csak a VKÜT hivatalának adtak pluszmunkát, ugyanis ezeket a magyarul írt jelentéseket, beszámolókat és folyamodványokat mind le kellett fordítani az állam nyelvére. S míg (ahogy említettük) *Kárpátontúli Ukrajna* területén 1944 ősze és 1946 januárja között napvilágot látott rendelkezések egyszer oroszul, máskor ukránul jelentek meg, addig a VKÜT hivatalaiban az adminisztrálás nyelve – egy idő után – elsősorban orosz volt. Az 1946. évben magyarul megkapott lelkész-összeírásokat még ukránra fordították le (ДАЗО/1, 7–8, 13. lap), ám az 1947. évtől kezdve a fordítások oroszul lettek az eredeti dokumentumokhoz csatolva. Ezekben a szövegekben a földrajzi tér és topográfiai helyszínek neve már szinte CSAK és kizárólagosan az új hatalom szerint átirított változatban szerepeltek. Persze, kivételekkel itt is találkozni, amikor az orosz fordításban a magyar település neve először a szovjet változatban lett leírva, majd perjellel az eredeti magyar neve is odakerült. A 7. képen található forrásszöveg orosz fordítása látható a 9. képen megjelenített szövegen, ahol kiemeltük a *Дивиче /Форголань/* formát kétszer is, ami alátámasztja, hogy nem véletlenül került a település magyar névalakja a szövegbe. Kiemelendő még, hogy ebben a szövegben a Máramaros-Ugocsai egyházmegye a történelmi magyar nevéen szerepel, csak cirill karakterű írással és végződéssel (Марамарош-Угочанський). Vagyis ez a szöveg is heterogén nyelvhasználatot produkál, akár az előzőekben felhozott magyar textusok. Minden más földrajzi terület és objektum megnevezése a hivatalos szovjet formában és alakban látható.

9. kép. Az 1947. július 23-i keltezésű levélrészlet hivatali orosz fordítása

Forrás: ДАЗО/6, 32. lap.

Ebben az orosz nyelvű szövegekben azonban már felelhető a református egyházi terminológiának egy szovjet fogalmi értelmezése is. Míg a magyar szövegben az *esperes* szó olvasható (mint az egyházmegye vezetője), addig az orosz szövegben a *dékán* (декан) fogalom jelenik meg.³ A dékán fogalmat azonban a református egyházban magyarul soha nem használták előtte, de utána sem.

Ez utóbbi fogalomhasználati eltérés nem volt egyedülálló a szovjet hatalom egyházügyi gépezete részéről, sőt, a forrásokat nézve tudatos viselkedésnek tűnik. A református egyház különböző tisztségeit betöltők hivatalbéli megnevezéseinek szándékosan másként történő használatát valójában egyházszerkezeti lazításként lehet elkönyvelni az állam részéről, főként azon helyzetekben, amikor azoknak volt ismert és szláv nyelvben használatos megfelelője. Ilyen volt például a fent említett esperesi megnevezés, aminek a használatát vagy mellőzte, vagy ha 1949 végéig a tisztséget betöltő emberre utaltak, akkor a fent említett *dekán* /декан (ДАЗО/6, 6. lap) vagy *sztársij dekán* /старший декан (Uo., 23. lap), esetleg *korelnöknek*, *szeniornak* /сеньор/ nevezték vagy *kerületi vezetőnek* (ЦДАВОВУ, 236. lap). Az egyházmegyét *cerkovnoj rajon* /церковный район formában használta az állami bürokrácia (ДАЗО/6, 24. lap). A szenior szláv megfelelőjét, a *sztársijt* (старший) pedig a református egyház területi megbízottjára használták. Ugyancsak következetesen kerülték a *püspök* fogalom használatát és az *egyházkerület* elnevezést.

Ezeket a félre- és máskéntnevezéseket először nyelvi *megnemértésként* könyvelték el a reformátusok, ám a vallásügyi hivatalnokok belső használatra készült korabeli dokumentumaiból egyértelműen kiderült, hogy nem így volt. A lelkészek akkor erre nem jöttek rá azonnal, csak miután kitartóan többször rákérdeztek és kijavították azokat, ám ennek ellenére semmi változást nem érzekeltek a hivatal részéről. Ugyanis a hivatalnokok és feletteseik belső levelezéseikben, átirataikban használták úgy a reformátusok területi megbízottjára az *oblasztnoj doverennoj* /областной доверенный (ДАЗО/6, 16. lap), a püspöknek megfelelő *episzkop* /эпископ/ és az egyházkerületnek megfelelő *cerkovnoj okrug* /церковный округ/ fogalmakat (Uo., 11. lap), de maguk a reformátusok felé nem.

Hogy mindezek nem egyszerű nyelvi értelmezési különbségek voltak csupán, azt a későbbi folyamatok mutatták meg. Idővel kiderült, hogy a hivatal által következetesen mellőzött püspök, esperes, egyházmegye és egyházkerület fogalmakat azért nem használták a reformátusokkal történt kommunikációban, mert azokat ki szerették volna iktatni, akár a presbitériumot, amelynek helyére a Húszas Tanács

³ Ez a terminológia a késői latin *decanus* ('tíz ember előjárója') alapján, a *decem* ('tíz') számnévből alakult ki. A középkortól 'kolostori előjáró', majd 'tíz plébániát összefogó egyházmegyei egység vezetője' értelmet nyert, s a római katolikusoknál az egyházmegye adott kerületének vezetőjét nevezték így. Ugyanis maga a *dékán* a görög *dekanosz*, vagy a latin *decanus* (tizedes) szóra vezethető vissza. Lásd: D, *dékán*. In Zaicz Gábor főszerk. Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003. 140. o.

került. A hierarchikus szervezeti rendszerre történő átállást/átállítást követeltek a reformátusoktól nem csak az egyházközségek, de a magasabb egyházszerkezeti szinteken is. Ezt már 1947-ben, az állami regisztráció előtt tervbe vette a VKÜT hivatala (ДАЗО/3, 14. lap), ám a közbejött – a birodalmi bürokrácia által előre nem várt – események több mint két évvel kitolták a tervek megvalósítását.⁴ Végül 1949 első negyedévére tervezték be, hogy pontot tesznek az ügy végére és kijelölik az ún. *egyházi központot* a reformátusok számára (ИДІАБОВУ/1, 236. lap). Az egyházi központ az egész területen (értsd Kárpátalján) működő minden egyházközséget fogta volna össze, felszámolván ezzel a történelmileg kialakult belső felosztást, vagyis az egyházmegyéket. Raszputyko (1948 tavaszától a VKÜT kárpátaljai területi meghatalmazottja) az adminisztrációs központ hivatalának élére Gencsy Bélát, mint a *legliberálisabb* esperest javasolta. Vagyis az állami hatalom szerint a református egyház élén az *egyházi adminisztrátornak* kell állnia a püspök helyett, s közvetlenül neki rendelődnek alá a Húszas Tanácsok vezetői (Uo.). Ám amíg Bary Gyula lelkészi korelnök nem vonult vissza tevékenységétől, addig Gencsy nem volt hajlandó elfogadni a neki felajánlott *dékáni* (főesperesi) tisztséget. Előbbire 1949. decemberében került sor, s Gencsy ekkor érezte úgy, nem lesz tiszteletlenség, ha átveszi a Kárpátaljai Református Egyház irányítói szerepét.

Maga az esemény egy szimbolikus aktus volt csupán, amikor 1949. december 23-án Ungváron a három esperes – Lajos Sándor, Gencsy Béla és Illyés István – elfogadta az állami követelést és *nyílt szavazással* Gencsyt választották meg maguk közül dékánnak, vagy *főesperesnek* (ИДІАБОВУ/2, 2–3. lap). Ez az egyközpontú alárendelődés minden addigi egyházközségi tisztséget, mint az esperes, gondnok, zsinat, püspök, illetve az egyházmegyéket egyszerre számolta fel. Tehát okafogyottá vált a különböző – az állami egyházügyi hivatal számára ismeretlen, érthetetlen és értelmetlen – címek, rangok és beosztások orosz/ukrán megfelelőinek keresése, használata.

4. Összegzés és következtetések

Összegzésképpen elmondható, hogy az 1944 őszétől a Kárpát-medencébe területileg betüremkedett Szovjetunió államhatára újra leszakította, s ismét szláv nyelvi közegbe helyezte a kárpátaljai reformátusokat. A határ tehát valóban fizikailag is választóvonallá vált nyelvi és államhatalmi szemszögből is. Az általunk vizsgálati szempontként meghatározott kérdésekre szerteágazó, néha egyértelmű, máskor ambivalens válaszokat kaptunk a korabeli forrásokból.

⁴ Ilyen nem várt esemény volt az 1947. februári el nem ismert területi megbízott-választás (erről lásd: Самборовски-Нодь, 2022); majd az EKB-kal elindult egyesülési tárgyalás, a Keleti Baráti Kör tagságának aktivizálódása, a KGB vizsgálódása (erről lásd: Szamborovszkyné Nagy, 2020).

Elsődlegesen az impériumváltással megjelenő új, keleti szláv nyelv okozott problémát a helyben maradtaknak, ugyanis azon lelkészek, aki a csehszlovák idősorokban is aktívak voltak valamennyit biztosan tudtak csehül és/vagy szlovákul is. Ám utóbbi nyelvek latin karaktert használtak, amely könnyebbséget jelenthetett a magyarral azonos írásjelek használatakor. Az ukrán és/vagy orosz nyelvek, amelyek 1944 után lettek a hivatalok nyelve/i/, a cirill karakter miatt is gondot okoztak. Azonban sokkal nagyobb problémát jelentett az, hogy míg a csehszlovák hatalommal bár nyelvet váltott az állam, valójában a tulajdonjogot majdhogynem változatlanul hagyta. Márpedig a zömmel falun lakó, s mezőgazdasági termelésből élő református magyarok számára nem volt előfeltétel az államhatalommal történő állandó kapcsolattartás, így az államnyelv tökéletes ismerete sem. A lelkészek közül is csak az olyan egyházi tisztséget betöltők számára volt elvárt, aki közvetlen kapcsolatban volt az államhatalmi szervekkel. Ezzel szemben a szovjet hatalom alapjaiban változtatta meg a tulajdonviszonyokat Kárpátalján (is), amely elsősorban a magántulajdon felszámolását jelentette. Mindezzel az egyházközségeket is megfosztva addigi tulajdonaiktól. Valamint az orosz/ukrán nyelvekkel a hatalom is beférkőzött az emberek mindennapjaiba. A korabeli dokumentumok szinte kizárólagosan magyarul írt szövegei azt támasztják alá, hogy a helyben maradt református papság zöme nem tudott kommunikálni az új hatalom nyelvén, bár a szövegtestekben szinte mindenhol megtalálhatók a szláv szavak, helységnevek kiejtés szerinti, de latin betűs formája. Arra azonban nem találtunk mindent kizáró bizonyítékot, hogy a keleti szláv (orosz, ukrán) nyelv tudása vagy nem tudása megosztotta volna magukat a reformátusokat. Igaz, voltak olyan lelkészek, akik próbálkoztak felhasználni mások ellen saját helyi szláv (ruszin) tudásukat, de ez nem volt a jellemző.

A fennmaradt írott szövegekben a leginkább sokszínűbb írásmód és terminológia-alkalmazást a földrajzi tér és topográfiai helyszínek névhasználatánál találtuk. Heterogén nyelvhasználatot elsősorban az eredeti magyar textusok produkáltak, mivel ott fordult elő:

- a) homogén írásmód kevert nyelvű szöveggel (vegyes nyelvű szöveg latin betűvel);
- b) írásmódok keveredése (latin és cirill karakterek használata egy textuson belül);
- c) szövegben belüli írásmódváltás (latinról cirillre).

Mindezek a földrajzi tér megnevezésének különböző nyelvi keveredésével (magyar, cseh, ukrán, orosz), valamint a topográfiai helyszín megnevezésének halmozott nyelvi keveredésével (magyar, orosz, cseh) elsősorban a magyarul írt szövegekben nyilvánultak meg. Ellenben az általunk vizsgált ukrán/orosz forrásszövegeknél csak elvétve talákoztunk a topográfiai adatok kétnyelvű használatával (pl. Forgolány), azonban az is csak és kizárólagosan cirill karakterrel írva. Ám az a

szövegeket olvasva félreérthetetlenül kiderült, hogy a magyar reformátusok számára nem volt egyértelmű a topográfiai megnevezéseknek magyar nyelvű dokumentumokban történő használata, illetve a szovjet terminológiának történő megfeleltetése.

A határmódosulás okozta nyelv-váltás eredményeképpen problémát a hivatalos nyelvhasználat okozott, hiszen a magyarról ukránra/oroszra történő fordítások magukban hordozták a különböző szavak és fogalmak tartalmi, értelembeli változásának lehetőségét is. Mivel a szovjet bürokrácia számára a reformátusság, mint felekezeti irányvonal 1944-ig ismeretlen volt, ebből kifolyólag a VKÜT hivatala nem ismerte (vagy nem ismerte el) az addig használt református egyházi terminológiát. Ezen felül az egyházakkal foglalkozó hivatalok egyértelműen hatalmi pozícióból kommunikáltak a közösségekkel, s mindenképpen az állam felsőbbrendűségét, autoritását tükrözték a reformátusok felé is. Mindez leginkább a hivatal által ukránul/oroszul használt bizonyos fogalmak következetesen mellőzése, fordítási fordítéseiteben és/vagy értelmezései különbségeiben jelentek meg. Az 1. táblázatban összegyűjtöttük azokat a terminológiai és topográfiai adatokat, amelyekkel a vizsgált forrásokban találoztunk különböző nyelven és írásban.

1. táblázat. Az 1944 utáni nyelvváltozások és -használatok tükröződése a felhasznált forrásokban

Ukránul/oroszul megjelenő változat	Magyarul megjelenő változat
<i>Földrajzi tér vagy topográfiai helyszín megnevezése</i>	
Закарпатська область / Закарпатская область	Kárpátontúli terület, Kárpáti terület, Kárpátmögötti terület, Kárpátaljai tartomány, Zakarpátszky Oblasz
Советский Союз	Szovjetunió, Szovjet-Unió
Радянська Україна	Szovjet-Ukrajna
Марамарош-Угочанський	Máramaros-Ugocsai
Ужгород	Ungvár, Užhorod, Uzshorod
Мукачево	Munkács, Mukacsevo
Дивиче/ Форголань	Forgolány
Береги	Nagybereg
Попово	Popovo, Csonkapapi
<i>Egyházi terminológia</i>	
старший	rangidős, sztarzsi, szenior
старший декан	rangidős dékán, esperes
декан	főesperes,
сеньєр	esperes, szenior
сеньєрское управление	egyházmegye
церковный район	egyházmegye
областний доверенний	területi megbízott
єпископ	püspök
церковний адміністратор	egyházi adminisztrátor
церковний центр	egyházi központ

Konklúzióként megállapítható, hogy a földrajzi tér vagy topográfiai helyszín-megnevezések magyar textusokban történő nyelvi keveredése nem okozott fogalmi értelmezéskülönbséget a reformátusok és az államhatalom közötti kommunikációban. Mindeközben az egyházi fogalmak magyar-orsz és/vagy orosz-magyar eltérő értelmezése, tartalmi/fordítási félreértelmezése a reformátusok részéről érthetlenséget, néha zavarodottságot, bizonytalanságot idézett elő. Az események folyamatban történő szemlélése, látása hozta csak felszínre, hogy a püspök, esperes, egyházmegye és egyházkerület fogalmakat azért nem használták, sőt mellőzték a szovjet hivatalok a reformátusokkal történt kapcsolattartásban, mert ki szerették volna azokat iktatni (akár a presbitériumokkal tették az állami regisztráció során, amelynek helyére a Húszas Tanács került). Végül a szovjet bürokrácia 1949-ben elérte, hogy fennmaradásuk érdekében a reformátusok – bár kényszer hatása alatt, de – átálltak a hierarchikus szervezeti rendszerre nem csak az egyházközségek, de a magasabb egyházszervezeti szinteken is. Ám a mindennapokban úgy a hívek, mint maguk a lelkészek egymás között a Húszas Tanácsot – presbitériumnak, a dékánt – püspöknek, a dékánsegítőket – esperesnek nevezték, függetlenül attól, hogy a *magas hivatalok* miként használták azokat saját maguk által generált szövegeikben.

Irodalom

- Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, Jon – Grancea, Lina 2011. *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fodor Gusztáv 2017. A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálásának idején (1944–1954), In Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István szerk. *HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszerszermunkatáborai (1944–1953)*. „Rik-U” Kiadó Beregszász–Ungvár. 97–117.
- Horkay Barnabás 1998. *A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből*. H.n. Kom Over En Help Alapítvány.
- Labbé, Morgane 2019. National indifference, statistics and the constructivist paradigm. The case of the Tutejsi ('the people from here') in interwar Polish censuses. In Van Ginderachter, M., & Fox, J. Eds. *National Indifference and the History of Nationalism in Modern Europe* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315145402>
- Molnár D. Erzsébet 2015. *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáborai (1944–1953)*. PhD értekezés. Debreceni Egyetem, BTK, Debrecen.
- MRE ZSL (Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára) 2f. 41d. 1947/1726. *Jelentés az Zakarpacka Ukrajnai Magyar Református Egyház helyzetéről, 1946. október 1-i állapot szerint*.

- Peyer-Müller, Fritz 1994. *A Kárpátaljai Református Egyházköztség történetét a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*. Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya.
- Szamborovszkyné Nagy Ibolya, 2020. „Egyedül, de hitünkben megerősödve”. Bary Gyula lelkészi tevékenysége az első Csehszlovák Köztársaság idején. *Teológiai Fórum* 2020/2: pp. 147–176. http://www.refteologia.sk/TF_2020_2.pdf
- Szamborovszkyné Nagy Ibolya 2020. „Többet tenni most nem lehet. Irattárba!” A kárpátaljai reformátusok és az orosz baptisták egyesülési/együttműködési történetéről (1947), in: Kiss, Réka; Lányi, Gábor (szerk.) *Hagyomány, identitás, történelem 2019. 2. kötet*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet. 377–398.
- ДАЗО/1 (Державний архів Закарпатської області), Фонд Р-195. Оп.1. Од.зб.9.
- ДАЗО/2, Фонд Р-1490, Оп. 1, Од. зб. 11.
- ДАЗО/3, Фонд Р-195. Оп. 1с. Ед.хр.40с.
- ДАЗО/4, Фонд Р-1490, Оп. 1, Од. зб. 14.
- ДАЗО/5, Фонд Р-1490, Оп. 1, Од. зб. 9.
- ДАЗО/6, Фонд Р-1490, Оп. 1, Од. зб. 18.
- Декреты Советской власти, 1957. Т. I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории акад. наук СССР. Москва: Политиздат. pp. 373–374.
- Самборовскі-Нодь Ібо́я, 2022. Обрання обласного уповноваженого від Закарпатської реформатської церкви та наслідки цього процесу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вип. 40: pp. 68–75. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-40-68-75>
- Тернер, Ф. Д. 2011. Значення фронтиру для американської історії. Україна Модерна. Пограниччя. Окраїни. Периферії. https://uamoderna.com/images/archiv/18/3_UM_18_archive_Turner.pdf (utolsó letöltés: 2022. május 12.)
- ЦДАВОВУ/1 (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України), Ф.4648. Оп.4. Спр. 42.
- ЦДАВОВУ/2, Ф.4648. Оп.4. Спр.66.

Elvlasztó határ, hajlékony és átalakuló nyelv

Magyar reformátusok szláv nyelvű közegben 1944 után

Absztrakt. 1944 őszén háború utáni átmenetet éltek meg az akkor Kárpátalján élő reformátusok, akikkel az elsősorban orosz nyelven adminisztráló szovjet birodalomban nem igazán tudtak mit kezdeni, mert nem tudtak szót érteni velük, amelynek alapvető az volt oka, hogy mind magyarok voltak. 1946 januárjában, a Szovjetunióban újonnan létrehozott közigazgatási egységet már Zakarpatszkaja oblaszty (Закарпатська область), vagyis Kárpátontúli terület néven sorolták be az USZSZK-ba. Új nevének megfelelőjeként a helyi lelkészek egyházukat Kárpáti területi református egyetemes egyháznak nevezték, amely

ugye nem valós magyar megfelelője a fenti terület szláv megnevezésének. Ez a nyelvi, fogalombéli elkülönülés valószínűleg az eltérő nézőpontok miatt alakulhatott ki, hisz a kijevi hivatalnok számára a vidék a Kárpátok hegységen túl helyezkedett el, míg a helybeliek nem nézhettek így saját lakóhelyükre. És ez a nyelvi megnevezés vagy másként értelmezés az egyházi élet szervezésében, tisztségviselőinek megnevezésében is számtalan esetben és helyen tetten érhető az egykori kútfolkben.

Jelen tanulmány a kárpátaljai reformátusok 1944 utáni történetének egy sajátos dimenzióját tárja fel, s a vidéken történt impériumváltás okozta olyan nyelvi problémákra koncentrált, amelyeket a Magyar Református Egyháztesttől való leválasztás, illetve az anyanyelvi adminisztrációtól történt elválasztás generáltak. A téma feltárását a levéltárakban fennmaradt korabeli dokumentumok alapját végeztük, s a következő kérdésekre kerestük a válaszokat: okozott-e nyelvi problémát az új államhatalommal történő kapcsolatfelvétel? Megjelent-e ez a korabeli dokumentumok szövegében? Megosztotta-e magukat a reformátusokat a szláv (orosz, ukrán) nyelv tudása vagy nem tudása? Vizsgáltuk még azt is, hogy a fennmaradt írott textusokban milyen írásmódot használtak, milyen volt a terminológia-használatuk, megnyilvánult-e földrajzi tér és topográfiai helyszínek nevének keveredése a szövegekben, okozott-e eltérő fogalmi értelmezést a magyar és az orosz/ukrán nyelven történő kommunikáció, esetleg a nyelvi másság magában hordozta-e a tartalmi értelem változását is?

Kulcsszavak: nyelv, hivatali nyelvhasználat, egyház, református egyház, kálvinisták, Szovjetunió, Kárpátalja, háború utáni átmenet

Separated by the border and a flexible, transforming language

Hungarian Reformers in a Slavic language environment after 1944

Abstract. In the autumn of 1944, the Reformers living in Subcarpathia experienced a post-war transition. Since all the Reformers were Hungarians, the Russian-language administrative officials were unable to communicate with them and as a result, did not really know how to treat them. In January 1946, the newly created administrative unit was included in the USSR under the name of Zakarpatskaya Oblast (Закарпатская область), that is Transcarpathian region. The local pastors called their church the Carpathian Universal Reformed Church, which is not a Hungarian equivalent of the Slavic name of the aforementioned region. This linguistic and conceptual separation was probably due to different points of view, because the official in Kiev saw Transcarpathia as a territory located beyond the Carpathian Mountains. However, the locals could not treat their own place of residence in the same way. Thus, this language misunderstanding or misinterpretation may also be experienced in the organization of church life and the naming of its officials.

The present study reveals a specific aspect in the history of the Transcarpathian Reformers following the 1944 events. It focuses on the language problems generated by the separation from the Hungarian Reformed Church and changes in the use of the language of administration after Transcarpathia became part of a different empire. The study was conducted on the basis of contemporary documents preserved in the archives, and we

sought answers to the following questions: Did establishment of contacts with the new state authorities cause language problems? Were they reflected in the contemporary documents? Did the knowledge or non-knowledge of the Slavic (Russian, Ukrainian) language cause any separation among the Reformers? We also examined the text of the surviving documents and the use of terminology. In particular, we were interested in whether place name uses were mixed up in the texts. Similarly, we investigated whether communication in Hungarian and Russian/Ukrainian caused different conceptual interpretations and whether the linguistic difference carried a change in the meaning of the content.

Keywords: *language, administrative usage, church, Reformed Church, Calvinists, Soviet Union, Transcarpathia, post-war transition*

A kötet szerzői

Barabás Blanka

Eötvös Loránd Tudományegyetem, doktori hallgató
barabasblanka1@gmail.com

Bartha Csilla

Eötvös Loránd Kutatóhálózat, Nyelvtudományi Kutatóközpont és Eötvös Loránd Tudományegyetem, tudományos tanácsadó és habilitált egyetemi docens
bartha.csilla@btk.elte.hu

Benő Attila

Babeş-Bolyai Tudományegyetem BTK, Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék, egyetemi tanár
attila.beno@ubbcluj.ro

Biró Enikő

Románia, Sapientia EMTE, Marosvásárhely, egyetemi adjunktus
biro.eniko@ms.sapientia.ro

Bodó Csanád

Eötvös Loránd Tudományegyetem, habilitált egyetemi docens
bodo.csanad@btk.elte.hu

Borbély Anna

Nyelvtudományi Kutatóközpont, tudományos főmunkatárs
borbely.anna@nytud.hu

Fazakas Noémi

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, egyetemi docens
fazakasnoemi@ms.sapientia.ro

Gáspár Judit

Budapesti Corvinus Egyetem, egyetemi docens
judit.gaspar@uni-corvinus.hu

Heltai János Imre

Károli Gáspár Református Egyetem, egyetemi docens
heltai.janos@kre.hu

Indig Balázs

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Digitális Bölcsészeti Tanszék,
tudományos munkatárs
indig.balazs@btk.elte.hu

Jánk István

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, egyetemi adjunktus
jank.istvan@uni-eszterhazy.hu

Kocsis Zsuzsanna

Nyelvtudományi Kutatóközpont, tudományos munkatárs
kocsis.zsuzsanna@nytud.hu

Kolláth Anna

Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék,
egyetemi tanár
anna.kollath@um.si

Krizsai Fruzsina

Nyelvtudományi Kutatóközpont, tudományos munkatárs
krizsai.fruzsina@nytud.hu

Lajos Veronika

Miskolci Egyetem, egyetemi adjunktus
lajos.veronika@uni-miskolc.hu

Lehocki-Samardžić Anna

Eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
tanszékvezető egyetemi tanár; Termini Egyesület, titkár; Glotta Nyelvi Intézet elnöke
analehocki@gmail.com

Márton Emese

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interkulturális doktori
program, doktorandusz
mese_120@yahoo.com

Molnár Csikós László

Újvidéki Egyetem, ny. egyetemi rendes tanár
mcsikos@gmail.com

Palkó Gábor

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Digitális Bölcsészeti Tanszék,
habilitált egyetemi docens
palko.gabor@btk.elte.hu

Sárközi-Lindner Zsófia

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Digitális Bölcsészeti Tanszék
lindner.zsofia@btk.elte.hu

Schmidt Ildikó

Károli Gáspár Református Egyetem, egyetemi adjunktus
schmidt.ildiko@kre.hu

Sinkovics Balázs

Szegedi Tudományegyetem, BTK, Magyar Nyelvészeti Tanszék, egyetemi adjunktus
sinkov@hung.u-szeged.hu

Szabó Gergely

Eötvös Loránd Tudományegyetem és Universitat Oberta de Catalunya, doktori hallgató
gergely.szabo9@gmail.com

Szabó T. Annamária Ulla

Eötvös Loránd Tudományegyetem, egyetemi adjunktus.
szabotannamaria@btk.elte.hu

Szamborovszkyné Nagy Ibolya

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, könyvtárigazgató
sznibolya@kmf.uz.ua

Szoták Szilvia

Metropolitan Egyetem Kommunikációtudományi Intézet, főiskolai docens; Imre Samu
Nyelvi Intézet, Termini Egyesület, elnök
szotaksz@t-online.hu

Tuska Tünde

Szegedi Tudományegyetem, főiskolai docens
tuska.tunde@szte.hu

Varga Éva Katalin

Semmelweis Egyetem Szaknyelvi Intézet, egyetemi adjunktus
varga.eva_katalin@semmelweis-univ.hu

Vargha Fruzsina Sára

Nyelvtudományi Kutatóközpont, tudományos munkatárs
vargha.fruzsina@nytud.hu

Vermeki Boglárka

Belgrádi Egyetem, Filológiai Kar, Hungarológiai Tanszék, vendégoktató
vermekiboglarka@yahoo.com

Vörös Ferenc,

Eötvös Loránd Tudományegyetem Savaria Egyetemi Központ, főiskolai tanár,
tanszékvezető
voros.ferenc@sek.elte.hu

Vukov Raffai Éva

Újvidéki Egyetem, rendkívüli egyetemi tanár
eva.vraffai@magister.uns.ac.rs